

RECENZJE

Martin Neher, *Wesen und Wirken der Weisheit in der Sapientia Salomonis*. Berlin- New York. de Gruyter 2004. X. ss. 274, ISBN 3-11-017880-X.

Praca M. Nehera postawiła sobie za cel ułatwić nam zrozumienie starotestamentalno-żydowskich pojęć i grecko-hellenistycznych wpływów na koncepcję mądrości w Księdze Mądrości Salomona. Autor zajmuje się szczególnie przedstawieniem mądrości jako osobnego bytu lub jako poetyckiej metafory. W dziejach badań nad tym zagadnieniem nie było zgody wśród badaczy. Odwoływali się oni do opisów mądrości w Księdze Przysłów, Hioba, Syracha, aż do Księgi Mądrości. Spotykali w tych różnych księgach różne wypowiedzi o charakterze ontycznym lub funkcyjnym mądrości, czyli o istocie i działaniu mądrości oraz jej miejscu między Bogiem i człowiekiem, transcendencją i immanencją. Rozprawa, która podejmuje problem w kontekście filozoficznych i duchowych dziejów, rozpoczyna się dyskusją na temat pojęć hypostazy z jej różnymi akcentami z próbą jej zdefiniowania. Badanie wszystkich tekstów biblijnych mówiących o istocie lub działaniu mądrości może pozwolić określić czy będzie to „pani mądrość” jako hypostaza, czy poetycka personifikacja.

W omawianiu tekstów, począwszy od Prz 1-9, przez Syr 1,20-30, w rozdz 8 i 9 mądrość ukazuje się jako personifikacja. W Prz 1-9 mądrość ukazuje się jako rozum, rada, zrozumienie, jednak w poetyckim rozumieniu, czyli wzmocnieniu autorytetu postannictwa mądrości lub nauczycielki mądrości. Oznacza to, że mądrość nie jest hypostazą. Odnosi się to również do rozdz. 8 Księgi Przysłów. W Prz 8,22-31 mimo bardzo sugestywnego obrazu mądrości chodzi również o jej miejsce i podporządkowanie Bogu oraz konieczność dla człowieka. Ona jest (por. Prz 3,19; Ps 104,24) przymiotem, z którym Bóg stworzył świat. Można spytać, czy nie lepiej nazwać ją jako plan (idea) Boga przed stworzeniem świata, który został zrealizowany w porządkowaniu stworzonego świata, jako znak obecności i mądrości Boga.

W Księdze Hioba 28 ukazana jest jako poddana Bogu mądrość, a nie konkretne stworzenie. Jest ona niepojęta dla człowieka, który może do niej dojść tylko przez bojaźń Bożą. W Księdze Syracha charakterystyczny jest związek między mądrością, bojaźnią Bożą i przykazaniami. Z dwóch omawianych tekstów, również Syr 14,20 – 15,10 i 1,1-10, wskazuje na związek mądrości

z bojącymi się Boga. Tezę tę rozwija również roz. 24. Mądrość wychwala samą siebie (Syr 24,3-22), metaforycznie mówi o jej stworzeniu, obecności w świecie, miejscem jej zamieszkania będzie Izrael/Jeruzalem. Według Syr 24,23-29 wypełnia ona niewyczerpane bogactwo Tory. Z tej mądrości Tory pochodzi według Syr 24,30-34 błogosławiona działalność nauki mądrości. Mimo tych powiązań mądrości i prawa, nie można w Księdze Syracha stwierdzić jej istnienia jako samodzielnego bytu. Może jednak powstać pytanie, czy Syr 24,23nn, nie jest objawieniem Tory przedstawiającym działanie mądrości w Syr 24,3-22, jako samodzielnego bytu.

Główny tytuł badań nad tekstem mówi o roli mądrości w Księdze Mądrości Syracha, począwszy od Syr 1,1-10, w którym Syr 1,1-4 przedstawia podstawowy problem relacji między Bogiem i mądrością (1,1-3a i 1,4). Brzmienia w tym tekście konkurencja między Bogiem i mądrością, zostanie rozwiana przez pojęcie ducha mądrości (1,5.6). Tekst potwierdza różnice między Bogiem i mądrością, akcentując transcendencję Boga. Problem ten podejmuje również Księga Mądrości 7,15-22. Tekst łączy ściśle Boga i mądrość (7,7.22b), chociaż stwierdza ich różnorodność. Pochodzący od Boga duch mądrości powoduje ruch w kosmos i do człowieka (7, 14.27.28), nie przyjdzie tylko do człowieka grzesznego (1,4.6), wróci z powrotem do Boga (1,9n). Takie stwierdzenia o istocie i działaniu mądrości, stanowiące połączenie pojęć biblijnych i filozoficznych abstraktów (Mdr 7,22) lub platońskich obrazów (7,25), wskazują na funkcjonalny charakter jako działanie ducha Bożego w człowieku. Również w rozdz. 9 odczytujemy mądrość jako ducha Bożego (9,17) jako pośrednika, stojącego blisko Boga (9,1.4.5), który zostanie udzielony człowiekowi pobożnemu, aby spełnił wolę Bożą. W rozdz. 10 ukazuje się jako najwyższy duch, który wstępował w dusze pobożnych, aby im pomagać sprawiedliwie postępować wobec Boga.

Można więc postawić pytanie o znaczenie mądrości w Księdze Mądrości Salomona jako rodzaj działania Boga i rozumieć ją jako objawienie w dziejach Izraela. Można ją też rozumieć, jako aktywną obecność Boga w Jego stworzeniu i w ludzkim sercu.

Po egzegetycznym badaniu tekstów autor przechodzi do pytania o filozoficzne określenia mądrości jako pośrednika między Bogiem i światem (155-228). Najpierw omawia Filona z Aleksandrii, który pisał o hypostazie. Jego teksty mogły mieć wpływ na autora Księgi Mądrości Salomona. Już od połowy XIX wieku podejmowane były badania nad wpływem idei filozoficznych platonizmu na Księgę Mądrości Salomona. Przykład stoika Posejdoniosa z Apamei (między 135 a 50 rokiem przed Chr.) wskazuje, że jego kosmologiczna teologia o Bogu i świecie jako wielkiej jedności, nie mogła być podstawą dla autora Mądrości Salomona w rozumieniu mądrości, jako pośrednika między Bogiem i światem. Również platonik Tanioch z Askelonu (140- 68/67 przed Chr.) ze swoją ideą identyfikacji Boga, duszy świata

i przebóstwionego świata, nie mógł mieć wpływu na poglądy autora Księgi Mądrości Salomona. Eudoros z Aleksandrii (I wiek przed Chr.), przedstawiciel platonizmu i odkrywca transcendencji Boga, nie wykazuje związków z Księgą Mądrości.

Wnioski z dotychczasowych badań tekstów biblijnych pozwalają stwierdzić, że poza niektórymi pojęciami platoników, nie można stwierdzić specyficznych związków mądrości, występujących w Księdze Mądrości Salomona i filozofii platońskiej. W przeciwieństwie do niejasnego podziału między Bogiem i światem w platońskich poglądach filozoficznych, żydowska teologia zachowuje podział między transcendencją Boga i Jego działaniem w świecie przez ducha mądrości. Wobec braku świadectw filozoficznych wskazujących na mądrość jako hypostazę, potwierdza się rozumienie tekstów mądrościowych jako poetycką personifikację.

Główną zasługą tego studium jest podjęcie badań historyczno-filozoficznych i dostarczenie obszernego materiału (rozdz. 3 i 4) pozwalającego wyjaśnić duchowe środowisko Księgi Mądrości. Autor po dosyć gruntownych badaniach doszedł do wniosku, że mądrość w księgach mądrościowych nie jest hypostazą, ale poetycką personifikacją.

Metodyczne pytanie przy pomocy filozoficznych pojęć o mądrość jako hypostazę, pozwoliło spojrzeć również w części egzegetycznej na inne aspekty Księgi Mądrości. Odnosi się to szczególnie do struktury literackiej całej Księgi, czy poszczególnych jej tekstów, jak np. Mdr 7,1-8,21. Badania prowadzone w pracy i przedstawione materiały pozwalają szerzej poznać historyczno-duchowy kontekst Księgi Mądrości Salomona, obraz mądrości, jaki przedstawia czytelnikowi, jej odniesienie do Boga, jako jej Stwórcy.

Ks. Zdzisław Małecki

S.Grätz, Das Edikt des Artaxerxes. Eine Untersuchung zum religionspolitischen und historischen Umfeld von Esra 7,12-26. Berlin-New York: de Gruyter 2004, X, ss. 343, ISBN 3-11-017967-9.

Autor w przedstawionej pracy podejmuje badania egzegetyczne nad tekstami żydowskimi okresu po niewoli. Bada je pod kątem literackim i przyjmuje ich powstanie w czasach perskich. Do takich zaliczane są opowiadania w Księdze Ezdrasza i Nehemiasza. One właśnie zawierają opowiadania o tym okresie.

Praca jest habilitacją Sebastiana Grätza, złożoną w Bonn w 2003 roku. Jest ona w dużej mierze badaniem literackim i formalną interpretacją edyktu Artakserksesa, zawartego w Ezdr 7,12-26. Omawia literacki i historyczny